

**ՍԻՐԻԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ ԵՎ
ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԵՆ 1964-1985 ԹԹ.**

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Մ.Հ.*

Սիրիահայ համայնքը հայկական սփյուռքի ամենանշանակալից համայնքներից մեկն է, որ մշտապես աչքի է ընկել կազմակերպական դիմագծով, հայապահպանության առավել հղկված մեխանիզմներով, ինչպես նաև ներհամայնքային հարաբերությունների հստակությամբ:

1964 թ. Խորհրդային Հայաստանում ստեղծված Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեն համայնքների հետ կապեր ձևավորելիս հաշվի էր առնում սիրիահայ համայնքի վերոհիշյալ առանձնահատկությունները:

**1. ՍԻՐԻԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ՝ ԸՍՏ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՎ ՀՅՈՒՊԱՏՈՍԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՏԵՂԵԿԱՆՔՆԵՐԻ (1960-1980-ԱԿԱՆ ԹԹ.)**

Կոմիտեն հայկական համայնքներում իր գործունեությունն իրականացնելիս և համապատասխան աշխատանքային ծրագրեր կազմելիս հենվում էր Խորհրդային դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունների տեղեկանքների կամ համայնքներ գործուղված աշխատակիցների հաշվետվությունների վրա: Պահպանվել է 1964 թ. Հալեպի հայ համայնքի մասին ԽՍՀՄ գլխավոր հյուպատոսության տեղեկանքը, որը հալեպահայության պատմության կարևոր աղբյուր է: Տեղեկանքի համաձայն՝ 1959 թվականը հանգուցային էր հալեպահայ համայնքի համար: Այդ թվականի նախօրյակին քաղաքի հայության թվաքանակը շուրջ 70 հազար էր, իսկ դրանից հետո քաղաքական վայրիվերումների ու տնտե-

* ԵՊՀ սփյուռքագիտության ամբիոնի սապիրանտ, melik13@mail.ru, հոդվածի ընդունման օրը՝ 03.11.2018, տպագրության է երաշխավորել ԵՊՀ սփյուռքագիտության ամբիոնի վարիչ, գիտական ղեկավար, պատմ. գիտ. դոկտոր Ա. Եղիազարյանը:

սական ճգնաժամի պայմաններում մեծ թվով հայեր հեռացել են Լիբանան, Լատինական Ամերիկա և ԱՄՆ¹: Դրա հետևանքով Կոմիտեի գործունեության սկզբում (1964 թ.) հալեպահայության թիվը շուրջ 55 հազար մարդ էր: Քաղաքի հայության մի մեծ հատված էլ հայրենադարձվելու խնդրանքով դիմել էր ԽՍՀՄ գլխավոր հյուպատոսություն:

Հալեպի հայերը արհեստավորներ էին, գործարարներ, կային նաև պետական պաշտոնյաներ: Այդ իսկ պատճառով նրանց 85 տոկոսն ապրում էր բարեկեցիկ կյանքով, ըստ որում՝ հայությունն ավելի բարձր կյանքի որակ ուներ, քան այլ խմբեր: Քաղաքի հայության 35-40 հազարը լուսավորչական էին, 6-8 հազարը՝ կաթոլիկ, իսկ մնացած 6 հազարը՝ բողոքական:

Տեղեկանքում մանրամասնորեն խոսվում էր հալեպահայ հասարակական-քաղաքական անցուդարձի մասին: Համայնքի հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունները Կոմիտեն բաժանում էր երեք մասի՝

1. առաջադիմական (կոմունիստներ, Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան ու Ռամկավար ազատական կուսակցությունների անդամներ),
2. հետադիմական (Հայ յեղափոխական դաշնակցության անդամներ),
3. չեզոք (որոնք համակրում են առաջադիմական ուղղությունը):

ՍԴՀԿ-ն և ՌԱԿ-ը Սիրիայում իշխող ԲԱԱՍ կուսակցության համագործակցության առաջարկը մերժել են՝ պատճառաբանելով, թե Սիրիայում իրենք մասնաճյուղեր չունեն, դրանք ցրվել են: Ինչ վերաբերում է ՀՅԴ-ին, ապա, տեղեկանքի համաձայն, այդ կուսակցությունը կորցրել էր իր կշիռը Սիրիայի իշխանության աչքում: Հալեպում ՌԱԿ-ի անդամների թիվը շուրջ 100 էր, բայց նրանք ազդեցություն ունեին Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ) տեղական մասնաճյուղի վրա²: Վերջինս Սիրիայում ուներ 1000 անդամ, որից Հալեպում՝ 750: ՍԴՀԿ-ի անդամների թիվը գրեթե 100 էր, նրա ուղեկից կազմակերպություններից ՀՄՄ-ի կազմում՝ 500 անդամ, «Նոր Սերունդ» մշակութային միության կազմում՝ 200:

¹ Սիրիահայերի տեղաշարժերի մասին տե՛ս **Ղանալանյան Տ.**, Սփյուռքի ներքին տեղաշարժերը 1950-1980-ական թվականներին, Ե., 2016, էջ 132: Ի դեպ, 1970-ական թթ. վերջերին, կապված հայերի նկատմամբ սիրիական իշխանությունների վերաբերմունքի բարելավման հետ, սիրիահայերի արտագաղթը գրեթե դադարեց, և նույնիսկ որոշակի ներգաղթ էր նկատվում: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 134:

² Սիրիայում ՀԲԸՄ-ն ընդհանուր առմամբ ուներ շուրջ 1450 անդամ, որոնք միավորված էին վեց մասնաճյուղերում: Տե՛ս «Գեղարդ» սուրիահայ տարեգիրք, գ. Ա, Հալեպ, 1975, էջ 481-482:

Հալեպում ամենաբազմամարդը ՀՅԴ-ի շարքերն էին. նրա անդամների թիվը 1000-ից ավելի էր: Համայնքում կային նաև մի քանի հայրենակցական միություններ (օր.³ Մարաշցիների հայրենակցական միությունը, տարոնցիների «Արծիվ» հայրենակցական միությունը և այլն), մշակութային կառույցներ, վարժարաններ, դպրոցներ և այլն³:

Շատ կարևոր փաստաթուղթ է Սիրիայում ԽՍՀՄ դեսպանության 1967 թ. տեղեկանքը սիրիահայ համայնքի մասին, քանի որ պարունակում է համայնքի վերաբերյալ էական մանրամասներ: Սիրիահայության թիվը շուրջ 110 հազար է, որից Դամասկոսում՝ 5, Հալեպում՝ 65, Լաթաքիայում և Քեսապում՝ 7 հազար, Հոմսում՝ 1000⁴, մնացյալը՝ Գամիշլիի շրջանում: Մեծ է հայերի դերը արհեստագործության և թեթև արդյունաբերության մեջ: Որոշ թվով հայեր Խորհրդային Հայաստան են տեղափոխվել 1964-1966 թթ.: Ուշագրավ է, որ այստեղ էապես փոփոխված էր ներկայացված սիրիահայության դավանանքային կազմի պատկերը՝ 75% հայ առաքելականներ, 10% բողոքականներ և 20% կաթոլիկներ:

Սիրիահայ համայնքի ղեկավար մարմինը Գավառական ժողովն է կամ թեմական խորհուրդը, որն ընտրվում է երկու տարով: Գավառական ժողով ունի թեմերից յուրաքանչյուրը: Դրանք համապատասխանաբար բաղկացած են 14 հոգուց, որից երկուսը հոգևորականներ են: Ժողովի նախագահը թեմի առաջնորդն է: Դամասկոսի թեմի գավառական ժողովում մեծամասնություն են «առաջադիմականները», իսկ Հալեպի թեմի գավառական ժողովում՝ ՀՅԴ-ի ներկայացուցիչները, որոնք Դամասկոսի թեմում ազդեցություն տարածելու հնարավորություն չունեն:

ՀՅԴ-ն համայնքի ամենախոշոր կազմակերպությունն է՝ 1000-ից ավելի անդամներ, մեծաթիվ համակիրներ և երիտասարդական միություն (Սիրիահայ երիտասարդական միություն), որտեղ կուսակցական կադրեր են պատրաստվում: Ինչպես և մյուս կուսակցությունները, ՀՅԴ-ն էլ պաշտոնապես չի գործում Սիրիայում, բայց իր գործունեությունն իրականացնում է տարբեր միությունների միջոցով: Կուսակցության հովանու ներքո է մի քանի ուսումնական հաստատություն (Հայկազյան, Զավարյան, Կարեն-Եփփե և այլն):

³ Տե՛ս Հայաստանի ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆոնդ 326, ց. 1, գ. 360, թ. 7-8:

⁴ Հայտնի է, որ Հոմսից 1960-ական թթ. հայեր են մեկնել Հունաստան: Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 24, թ. 10:

ՄԴՀԿ-ի անդամների ու համակիրների թիվն սկսել էր աճել: Կուսակցությունն իր գործունեությունն իրականացնում էր միությունների միջոցով (ՀՄՄ, Նոր սերունդ և այլն): Նրա հովանավորությամբ գործում էին «Կիլիկյան», «Վարդանյան» և այլ ուսումնական հաստատություններ: ՄԴՀԿ-ի առաջարկությամբ սիրիահայ «առաջադիմական» կազմակերպությունները 1966 թ. հիմնել են «Սիրիահայ առաջադիմական ճակատ»՝ «հետադիմականների» ու ՀՅԴ-ի դեմ պայքարելու նպատակով: 1967 թ. այդ ճակատը փորձում էր իր անդամներին անցկացնել Հալեպի գավառական ժողովի կազմի մեջ:

ՌԱԿ-ը թվակազմով երրորդ կուսակցությունն էր սիրիահայ համայնքում: Նրա ազդեցության ներքո էր Սիրիայի ՀԲԸՄ-ի մասնաճյուղը: ՀԲԸՄ-ն իր կառույցում միավորում էր ավելի քան 1500 հոգի: Միության կազմում գործում էին մի շարք հանձնաժողովներ (կանանց, երիտասարդական, մարզական, մշակութային): Հայտնի է ՀԲԸՄ-ի հովանավորությունը վայելող Հայ երիտասարդաց ընկերակցությունը: ՀԲԸՄ-ի աջակցությամբ գործում էին «Լազար Նաճարյան» և «Արամեան» վարժարանները Հալեպում ու «Սահակյան» վարժարանը Դամասկոսում, նաև հայկական ծերանոցը: Համայնքում հայտնի էր նաև մի քանի հայրենակցական միություն, կարևորներից էին «Վասպուրականը» և մարաշցիների «Վերածնունդը»:

«Առաջադիմական» հոսանքի ներկայացուցիչ էր նաև «Ազգային մշակութային միությունը» (ստեղծվել է 1955 թ.):

Սիրիայում գործում էր շուրջ 60 հայկական վարժարան (նախակրթարաններով ու մանկապարտեզներով հանդերձ)՝ 15 հազար աշակերտներով:

Հայ կաթոլիկ համայնքը բաղկացած էր 500 ընտանիքից⁵, ավետարանականներն ավելի սակավաթիվ էին: Սակայն երկուսն էլ ունեին իրենց ուսումնական հաստատությունները⁶:

Դամասկոսի հայ համայնքի մասին ԽՍՀՄ-ի դեսպանության 1967թ. տեղեկանքում նշվում էր, թե քաղաքում բնակվում էր շուրջ 6 000 հայ: Հայության կյանքը ղեկավարում էր թեմական խորհուրդը, որը չի ճանաչում

⁵ Թիվը հավանաբար սխալ է, քանի որ գրեթե համաժամանակյա (1970 թ.) մեկ այլ տեղեկանքում միայն Հալեպի հայ կաթոլիկների թիվը նշված է 6000 մարդ: Տե՛ս գ. 1, գ. 470, թ. 4:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, ֆ. 326, գ. 1, գ. 414, թ. 1-10: Հրատարակվել է «Սփիւռքահայ քաղաքական հոսանքներն ու գաղութները խորհրդային գաղտնի փաստաթուղթերու մէջ (1945-1991, ընտրանի)» ժողովածուում (կազմ.՝ Գ. Եազըճեան, Ե., 2016, էջ 220-230):

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը: Այդ պահին պայքար էր գնում թեմի նոր առաջնորդի թեկնածության շուրջ: «Առաջադիմականները» պայքարում էին, որ նոր առաջնորդ դառնա նախորդի գիծը շարունակող մեկը, իսկ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունը և դաշնակցականները ձգտում էին, որ նոր առաջնորդ ընտրվի Կիլիկիո կաթողիկոսությանը հարող անձ: Տեղեկանքում խոսվում էր այն մասին, որ այդ ժամանակ Հալեպում «առաջադիմականները» պայքարում էին ազգային բոլոր հիմնարկներից դաշնակցականներին հեռացնելու ուղղությամբ⁷:

Հալեպի հայ համայնքի վերաբերյալ ԽՍՀՄ-ի գլխավոր հյուպատոսության արդեն 1968 թ. տեղեկանքում նշվում էր, որ 1964-1966 թթ. Հալեպից Խորհրդային Հայաստան է ներգաղթել 2.5 000 հայ: Հնչակյանների թիվը շուրջ 200 է, նրանք ունեն 400-500 համակիր, ռամկավարներինը՝ շուրջ 120⁸:

ԽՍՀՄ գլխավոր հյուպատոսությունը 1970 թ. ներկայացրել է հալեպահայության վերաբերյալ հերթական տեղեկանքը: Երկու տեղեկանքների համադրությունը հնարավորություն է տալիս հայտնաբերելու Կոմիտեի և հալեպահայ կազմակերպությունների ու անհատների հետ հարաբերությունների որոշ խնդիրներ: Ըստ 1970 թ. Կոմիտեի մի տեղեկանքի՝ հալեպահայության թիվը 35-40 000 էր, քանի որ 1964-1965 թթ. շատերը լքել էին երկիրը: Սիրիահայերն ավելի շատ մեկնել էին Արևմուտքի երկրներ, քան ներգաղթել Խորհրդային Հայաստան⁹: Սիրիահայության շրջանում հայրենադարձություն կազմակերպելը համարվում էր ոչ նպատակահարմար, քանի որ Սիրիայի իշխանությունները խոչընդոտում էին դրան, իսկ ՀՅԴ-ն՝ հակաքարոզում, ուստի արդյունքները բավարար լինել չէին կարող: Չնայած դրան, հայրենադարձել ցանկացողների թիվն աճել էր այն բանից հետո, երբ Սիրիայի իշխանությունները դպրոցներում հայոց լեզու և գրականություն դասավանդելու վրա արգելք էին դրել¹⁰:

⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 1, գ. 414, թ. 11-12:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 441, թ. 1-4:

⁹ Հազարավոր սիրիահայեր հաստատվել էին Լիբանանում: Տե՛ս Ազդակ, 25 մարտի, 1970, էջ 3: Տե՛ս **Ղանալանյան Տ.**, նշվ. աշխ., էջ 90:

¹⁰ 1963 թ. Սիրիայում ԲԱԱ կուսակցության իշխանության հասնելուց հետո, 1965 թ. սկիզբ առած արաբականացման քաղաքականության հետևանքով բոլոր դպրոցները, այդ թվում՝ հայկական, ստացան արաբական անվանումներ ու անցան պետության ենթակայության տակ: Տե՛ս **Հարությունյան Ն.**, Լիբանանի և Սիրիայի հայկական դպրոցները, Ե., 2002, էջ 208: Տե՛ս **Փաշայան Ա.**, **Հարությունյան Լ.**, Սիրիայի հայ

Համայնքը բաժանված էր 2 մասի՝ «առաջադիմական» և «ռեակցիոն»: Հայկական համայնքի հասարակական կյանքը կազմակերպում էր Սիրիայի կողմից պաշտոնապես ընդունված Ազգային գավառական ժողովը, որի անդամների մեծ մասը դաշնակցականներ կամ նրանց համակիրներն էին (ժողովի 35 անդամներից միայն 5-ն էր «առաջադիմական»): 1966 թ. ստեղծվել էր «առաջադիմական» հայերի՝ «Սիրիայի արաբական հանրապետության առաջադիմական ճակատը»: Կոմիտեն կարծում էր, որ հարկ է օգնել «Առաջադիմական ճակատին»՝ ԽՍՀՄ գլխավոր հյուպատոսության միջոցով¹¹:

Չնայած 1970 թ. Սիրիայում Հաֆեզ ալ-Ասադի իշխանության գալուց հետո հայ համայնքի համար հաստատված համեմատաբար բարվոք պայմանների, երբ հայկական կազմակերպությունները գործունեության լայն հնարավորություններ ստացան¹², 1973 թ. ԽՍՀՄ-ի Հալեպի գլխավոր հյուպատոսությունը հայտնում էր, որ վերջին տարիներին սիրիահայության մեծ զանգվածներ տեղափոխվում են Լիբանան, Քուվեյթ, Կանադա, ԱՄՆ, Ավստրալիա¹³: Ընդ որում, Խորհրդային Հայաստան ներգաղթածների թիվն այնքան էլ մեծ չէր, եթե այն համեմատում ենք այլ պետություններ մեկնածների հետ: Ներգաղթելու համար գլխավոր հյուպատոսություն դիմածների մեծ մասը երկրի հյուսիսարևելյան հատվածից են (կենտրոնը՝ Գամիշլի): Համայնքի ազգային հաստատությունները ՀՅԴ-ի ազդեցության

համայնքը. արդի հիմնախնդիրներ, Ե., 2011, էջ 21: Հաֆեզ ալ-Ասադի կառավարման տարիներին իրավիճակը մասամբ կարգավորվեց, սակայն որոշակի սահմանափակումներ պահպանվեցին: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 30:

¹¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 34, թ. 1-6:

¹² Տե՛ս Փաշայան Ա., Հարությունյան Լ., նշվ. աշխ., էջ 12:

¹³ 1960-ական թթ. երկրորդ կեսին սիրիահայերը սկսում են հեռանալ տարբեր երկրներ: Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 3, գ. 7, թ. 1, **Санджян А.** Армянские общины в условиях гражданской войны (сравнение Ливана и Сирии), “Диаспоры” независимый научный журнал, 2015, N 1-2, էջ 87 և այլն: Օրինակ՝ 1966-1969 թթ. Ֆրանսիայի Վալանս քաղաք է տեղափոխվել սիրիահայ 100 ընտանիք: Տե՛ս **Մկրտչյան Ն.**, Վալանսի հայ համայնքը, Լրաբեր հասարակական գիտությունների (թ. 2, էջ 112 1991): Պետք է նշել, որ կարճ ժամանակ անց՝ 1975-1976 թթ., Լիբանանի ներքաղաքական իրավիճակի լարման հետևանքով 20-25 000 լիբանանահայ հեռացավ Սիրիա: Տե՛ս **Վարդանյան Գ.**, Հայ համայնքը Լիբանանում երկրորդ քաղաքացիական պատերազմի տարիներին (1975-1990 թթ.) և հայության արտագաղթը, «1946-1948 թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտա-ժողովի զեկուցումների ժողովածու, Ե., 2009 էջ 365: Նույնը տեղի ունեցավ նաև 1978 թ., երբ Սիրիա տեղափոխվեց շուրջ 8 000 լիբանանահայ: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 368:

ներքո էին: Տեղեկանքի հեղինակներին հատկապես անհանգստացնում էր այն, որ սիրիահայ համայնքում իրենց հիմնական գործընկեր ՍԴՀԿ-ն սկսել էր ՀՅԴ-ին մերձենալու գործընթաց՝ նպատակ ունենալով վերջինիս աջակցությամբ պատգամավորական տեղեր ստանալ¹⁴:

Արդեն 1981 թ. ԽՍՀՄ ԱԳՆ-ի տեղեկանքը Սիրիայի հայ համայնքի մասին հաղորդում էր, որ սիրիահայության ընդհանուր թիվը 80 000 էր, որից 55 000-ը՝ Հալեպում, 5 000-ը՝ Դամասկոսում, մնացածը՝ Հոմսում, Լաթաքիայում, Գամիշլիում և Քեսապում: Համայնքը պահպանել էր իր դիրքերը արհեստագործության մեջ, ինչպես նաև դերը երկրի տնտեսական կյանքում: Համայնքի դավանանքային կազմը բաշխված էր հետևյալ կերպ՝ 70% առաքելականներ, 20% կաթոլիկներ և 10% բողոքականներ: Ինչպես և նախկինում, ԽՍՀՄ-ի ներկայացուցիչները համայնքը քաղաքական առումով բաժանում էին «առաջադիմական» ու «հետադիմական» հատվածների: Չնայած «առաջադիմականների» ջանքերին՝ Հալեպի թեմական խորհրդում շարունակում էր պահպանվել ՀՅԴ-ի գերազանցությունը: Համայնքում անցած 15 տարիներին այլ էական փոփոխություններ տեղի չէին ունեցել¹⁵:

1. ԿՈՄԻՏԵՆ ԵՎ ՍԻՐԻԱՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կապերի հաստատում: Կոմիտեի ամենակարևոր խնդիրը սիրիահայ համայնքի կազմակերպությունների ու անհատների հետ կապերի հաստատումն էր: Արդեն 1964 թ. վերջին Կոմիտեն սիրիահայ կազմակերպությունների ու անհատների հետ հաստատել էր նամակագրական կապեր¹⁶: Ի դեպ, նման գործընթացը միակողմանի չէր, սիրիահայ տարբեր կազմակերպություններ իրենք էին կապ հաստատում Կոմիտեի հետ՝ շնորհավորելով նրա ստեղծումը: Նման շնորհավորական նամակներ ստացվեցին Հալեպի Արիական կազմակերպություններից (ՀՄՄ, ՀԵԸ, «Վասպուրական»), «Մարաշ» հայրենակցական միությունից և մի շարք երիտասարդական

¹⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 1, գ. 529, թ. 1-10: Հրատարակվել է «Բանբեր Հայաստանի արխիվների» հանդեսում (թ. 1, էջ 122-128, 2009) և «Սփիուքահայ քաղաքական հոսանքներն ու գաղութները խորհրդային գաղտնի փաստաթուղթերու մէջ (1945-1991, ընտրանի)» ժողովածուում (էջ 277-285):

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 92, թ. 2-5:

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 1, գ. 116:

կազմակերպություններից: Ուշագրավ է, որ Կոմիտեի հետ հարաբերվելու համար ՀԲԸՄ-ի Դամասկոսի մասնաճյուղի ջանքերով ստեղծվել էր հատուկ «Մշակութային շրջանակ»¹⁷: Վերջինս 1965 թ. դիմեց Կոմիտե՝ մշակութային միջոցառումների անցկացման, գրադարանների ստեղծման, թատերախմբի ձևավորման և երիտասարդական ու պատանեկան խմբերի արշավների իրականացման հարցերում աջակցության խնդրանքով¹⁸:

Կոմիտեի գործունեությունն ըստ հարկի գնահատելու համար կարևոր են հատկապես նրա հաշվետվությունները: Օրինակ՝ 1969 թ. հաշվետվության մեջ թեև սկզբում ասվում էր, որ իրենց նպատակը գաղթօջախների հետ կապերի զարգացումն էր՝ այդ կապերն օգտագործել «միջազգային իմպերիալիզմի ազդեցության ոլորտի» երկրներում ապրող հայ ազգաբնակչությանը հասցնելու համար ճշմարտությունը Խորհրդային Միության և Խորհրդային Հայաստանի մասին, սակայն հիմնական աշխատանքներն ուղղված են եղել հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների զարգացմանը¹⁹: Ակնհայտ է, որ «վերնից» թելադրված նպատակները այս կամ այն չափով իրականացնելուց բացի, Կոմիտեն առավել միտված էր իր հիմնական նպատակին՝ հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների զարգացմանը: Կոմիտեի գծով՝ առաջին սիրիահայերը Խորհրդային Հայաստան այցելեցին 1965 թ., երբ Հայոց ցեղասպանության տարելիցին, ի թիվս այլ պետությունների հայ համայնքների ներկայացուցիչների, հրավիրվեցին նաև սիրիահայեր: Խորհրդահայ «զարթոնքի» հետ կապված՝ էականորեն աճեցին Կոմիտեի կապերը համայնքների և համայնքային կազմակերպությունների հետ: Խորհրդային Հայաստանի պիոներական ճամբարներում իր հանգիստն անցկացրեց նաև սիրիահայ 13 պատանի²⁰:

Կոմիտեի ստեղծման լուրն ստանալուն պես բազմաթիվ համայնքներից ստացվեցին օգնության խնդրանքներ: Քեսաբի հայ կաթոլիկ դպրոցը խնդրում էր երգարաններ և դասագրքեր, Լաթաքիայի ազգային երկսեռ

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 17, թ. 23:

²⁰ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 1, գ. 116, թ. 1-10:

վարժարանը՝ գրամեքենա, Հալեպի Մխիթարյան վարժարանը՝ դասագրքեր ու գեղարվեստական գրականություն և այլն²¹:

Փոխայցերը: Այդ առումով կարևորվում էր փոխայցերի իրականացումը, որ հնարավորություն էր տալիս հնարավորին չափ ճանաչելու իրար²²: Արդեն 1964 թ. Կոմիտեի խողովակով Թ. Ալթունյանի երգի ու պարի անսամբլի հետ Սիրիա մեկնեցին բանաստեղծ Հրաչյա Հովհաննիսյանը, պրոֆեսոր Ռուբեն Զարյանը, լրագրող Գուրգեն Առաքելյանը, որոնք հանդիպումներ ունեցան Դամասկոսում ու Հալեպում²³: 1966 թ. Կոմիտեն սիրիահայ համայնք գործուղեց ճանաչված հայագետներ Լ. Խաչիկյանին ու Ս. Արևշատյանին: Քանի որ Հալեպի թեմը հարում էր Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությանը, գիտնականների ընդունման հարցով զբաղվեց Դամասկոսի թեմի առաջնորդը: Նույն թվականին ԽՍՀՄ այցելեցին Հայ ավետարանական եկեղեցու ներկայացուցիչները²⁴:

1966 թ. Կոմիտեն շարունակաբար աջակցում էր նաև սիրիահայ այլ շրջանակների ներկայացուցիչների այցերին Խորհրդային Հայաստան²⁵:

Կոմիտեն մեծ կարևորություն էր տալիս «առաջադիմական» հայրենակցական միությունների հետ կապերին: Այսպես, 1969 թ. կազմակերպվել է հայրենակցական միությունների ներկայացուցիչների այցելություն Խորհրդային Հայաստան, որին մասնակցել են Սիրիայի «Մարաշ» հայրենակցական միության մի շարք մասնաճյուղերի ներկայացուցիչներ (բացի Հալեպի մասնաճյուղից)²⁶: 1965 թ. Կոմիտեի կազմակերպմամբ Խորհրդային Հայաստան են այցելել սիրիահայ կանանց և տղամարդկանց վոլեյբոլի թիմերը, ֆուտբոլի թիմը²⁷: 1967 թ. Հալեպի Ազգային մշակութային միութ-

²¹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 118: Տե՛ս **Եղիազարեան Ա.**, Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէն եւ սիրիահայութիւնը, «Սուրիոյ հայերը» գիտաժողովի նիւթեր (24-27 մայիս 2015), Պէյրութ, 2018, էջ 364-365:

²² Տե՛ս նույն տեղում, թ. 36-54: Պետք է նշել, որ Կոմիտեի աշխատանքներն ընդհանուր առմամբ մանրամասնորեն ներկայացրել է Հ. Մելիքսեթյանը: Տե՛ս **Մելիքսեթյան Հ.**, Հայրենիք-սփյուռք առնչությունները և հայրենադարձությունը (1920-1980-ական թթ.), Ե., 1985, էջ 366-446:

²³ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 1, գ. 37, թ. 72:

²⁴ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 203:

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 586, թ. 2:

²⁶ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 17, թ. 23:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 5, թ. 1-13:

յունը բանվորների 5-հոգանոց պատվիրակություն էր ուղարկել Խորհրդային Հայաստան²⁸:

Հայաստանի Խորհրդայնացման 50-ամյակի և Վ. Լենինի ծննդյան 100-ամյակի առիթով Կոմիտեն 1970 թվականը հռչակեց հոբելյանական տարի: Կոմիտեի 1970 թ. աշխատանքային ծրագրում թեև մեծ տեղ էր հատկացված գրականության առաքման, ուսուցիչների վերապատրաստման, պիոներական ճամբարներում երիտասարդների հանգստի կազմակերպման աշխատանքներին, բայց ևայնպես նախատեսվում էր մտավորական և մշակութային խմբեր ուղարկել մի քանի երկրներ, նաև՝ Սիրիա: Սիրիահայ դպրոցներին աջակցելու նպատակով այնտեղ պետք է ուղարկվեր 5 ուսուցիչ²⁹: Այդ ժամանակ Կոմիտեն ակտիվացրել էր իր աշխատանքները երիտասարդության շրջանում: 1971 թ. տեղի ունեցավ Սփյուռքի երիտասարդական-առաջադիմական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հավաք-հանդիպումը, որին մասնակցում էին Հալեպի Ազգային մշակութային միության և ՍԴՀԿ «Նոր Սերունդ» մշակութային միության ներկայացուցիչները³⁰: Առհասարակ, Կոմիտեի միջոցով սիրիահայ համայնք են այցելել Գ. Սունդուկյանի անվան դրամատիկական թատրոնը, դասախոսներ, գրողներ, գիտնականներ, մարզական խմբեր, բժիշկներ և այլն³¹:

Խորհրդահայ խմբերի այցելություններով հետաքրքրված էին սիրիահայ համայնքի «առաջադիմական կազմակերպությունները»: 1974 թ. «Նոր Սերունդ» մշակութային միությունը շրջագայության նպատակով 15-20 հոգուց բաղկացած մտավորականների խումբ հրավիրեց³²: Թվերը փաստում են, որ Սիրիայի հայությունն առանձնապես ոգևորված չէր կոմունիստական գաղափարներ տարածող թերթ-ամսագրերով:

Սիրիահայ մշակութային կազմակերպությունները հատկապես ոգևորված էին Խորհրդային Հայաստանի արվեստագետների այցերով: 1974 թ. սիրիահայ մշակութային կազմակերպությունները նամակ են գրում անձամբ Արամ Իսախանյանին՝ նրան հրավիրելով Հալեպ՝ տոներու նրա 70-ամյակը³³: Մյուս կողմից՝ 1974 թ. «Նոր սերունդ» մշակութային միություն-

²⁸ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 9, թ. 18:

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 45:

³⁰ Տե՛ս Սովետական Հայաստան (1971, թ. 4, էջ 22-23, թ. 5, էջ 4):

³¹ Տե՛ս **Մեղիքսեթյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 420:

³² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 6, գ. 570:

³³ Տե՛ս նույն տեղում:

նը կոմիտեի միջոցով Սիրիա հրավիրեց Սունդուկյանի անվան թատերախումբը³⁴: Պատասխան նամակում Կոմիտեն տեղեկացնում էր, որ նման շրջագայություն իրականացնելը հնարավոր չէ³⁵: Միևնույն ժամանակ, մերժվեց նաև Հալեպի ազգային մշակութային միության խնդրանքը՝ գրամեքենա և կինոցուցադրման մեքենա առաքելու վերաբերյալ³⁶: Կոմիտեին գրում և արվեստագետներ է հրավիրում Սիրիա նաև ՌԱԿ «Թեքեյան» մշակութային միությունը³⁷: Ուշագրավ է, որ չնայած Կոմիտեի 1975 թ. հաշվետվության սկզբում զետեղված այն պնդմանը, թե սիրիահայության հետ էական աշխատանք է ծավալվել, հաշվետվության մեջ որևէ միջոցառման մասին չի խոսվում³⁸: Արդեն 1976 թ. հաշվետվության մեջ ասվում է, որ Մերձավոր Արևելքում տիրող ճգնաժամի հետևանքով փոխայցեր չեն իրականացվել³⁹: Նման իրավիճակում Կոմիտեի Արևելյան երկրների բաժինը 1978 թ. նախատեսում էր մայիսի 1-ի տոնակատարություններին մասնակցելու համար Սիրիայից պատվիրակություն հրավիրել Երևան. խորհրդահայ հաջողությունները քարոզելու նպատակով՝ գիտության, մշակույթի և արվեստի գործիչներ, սփյուռքահայ երիտասարդությանը Խորհրդային Հայաստանի շուրջ համախմբելու համար՝ երիտասարդական ու մարզական խմբեր սիրիահայ համայնքից, «առաջադիմական» ու «հայրենասիրական» կազմակերպությունների և կուսակցությունների ղեկավարների հետ անմիջական շփումների նպատակով՝ առաջադեմ գործիչների, հայրենակցական միությունների ղեկավարների, հեղինակավոր անհատ գործիչների, իրագործել ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագիրը, ընդունել և առաքել զբոսաշրջային, մտավորական ու մշակութային խմբեր⁴⁰:

Կոմիտեի նախագահ Վ. Համազասպյանը 1980 թ. մեկնեց Մերձավոր Արևելք և մասնավորապես Սիրիա: Նա այնտեղ սփյուռքահայ համայնքների ներկայացուցիչների առաջին համահայկական հավաքը կազմակերպելու շրջանակներում հանդիպել է առաջադիմական կազմակեր-

³⁴ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 8, գ. 129, թ. 68:

³⁵ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 67:

³⁶ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 65-66:

³⁷ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 6, գ. 570:

³⁸ Տե՛ս ՀԱԱ, ց. 6, գ. 19, թ. 35: Տե՛ս **Եղիազարեան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 371:

³⁹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 33, թ. 16-19:

⁴⁰ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 8, գ. 157, թ. 1-3:

պոլիտիկոսների ղեկավարների և թերթերի տնօրենների հետ⁴¹: Դրա շնորհիվ 1980 թ. նոյեմբերի 24-27-ին Կոմիտեի նախաձեռնությամբ, «Վերածնված հայրենիքը և սփյուռքը, պայքար հանուն խաղաղության և առաջադիմության» խորագրով, Երևանում տեղի ունեցավ սփյուռքահայ համայնքների ներկայացուցիչների առաջին համահայկական հավաքը («Հայրենիք-Սփյուռք համաժողով»)՝ որին մասնակցում էին բազմաթիվ ներկայացուցիչներ Սիրիայից («առաջադիմական» կազմակերպությունների ղեկավարներ, անհատ գործիչներ, մտավորականներ)⁴²:

1980-ական թթ. առաջին կեսին սիրիահայ համայնքին վերաբերող Կոմիտեի ծրագրերը շատ աղքատիկ էին: Օրինակ՝ Կոմիտեի 1982-1983 թթ. ծրագրով նախատեսվում էր սիրիահայ համայնքից 10 օրով հյուրընկալել 3 հոգուց բաղկացած պատվիրակություն, սիրիահայ համայնք առաքել հայոց լեզվի ուսուցիչ՝ դպրոցում մեկ տարի դասավանդելու նպատակով և այլն⁴⁴: 1984 թ. մայիսի 1-ի առիթով Սիրիայից Խորհրդային Հայաստան են եկել աշխատավորների 3 ներկայացուցիչներից կազմված պատվիրակությունը և Սիրիայի «Գրական շրջանակի» խումբը⁴⁵:

Գրականության և այլ առարքումներ: Կոմիտեի գլխավոր առաքելություններից մեկը սփյուռքահայ համայնքներին գրքեր (այբբենարաններ, զանազան դասագրքեր, գեղարվեստական գրականություն) առաքելն էր⁴⁶: 1966 թ. Դամասկոսի թեմի առաջնորդ Ս. Շավարշ եպ. Գյույումճյանի հասցեով այդ տարի ուղարկվեցին նաև զգալի քանակով գրքեր (դասագրքեր և գեղարվեստական գրականություն)⁴⁷: 1966 թ. ՍԴՀԿ-ի Սիրիայի կառույցը Կոմիտեից խնդրում էր դաշնամուր, տպագրական մեքենա (թերթ հրատարակելու համար) և այլն⁴⁸: Կոմիտեն տրամադրեց տպագրական մեքենան, քանի որ «առաջադիմական» թերթի հրատարակությունը առավել կհամախմբեր համապատասխան ճակատը⁴⁹:

⁴¹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 40, թ. 15:

⁴² Տե՛ս նույն տեղում, գ. 9, գ. 40, թ. 1-2: Տե՛ս նաև Սովետական Հայաստան (1980, թ. 12, էջ 7-34):

⁴³ Սիրիահայ մասնակիցների ցուցակը, տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, գ. 9, գ. 38, թ. 77:

⁴⁴ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 14, գ. 21, թ. 7:

⁴⁵ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 16, գ. 6, թ. 2-4:

⁴⁶ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 1, գ. 586, թ. 36-54:

⁴⁷ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 203:

⁴⁸ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 206, թ. 41:

⁴⁹ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 42-45:

1968 թ. Կոմիտեն սիրիահայ «առաջադիմական» կազմակերպություններին է ուղարկում իր պաշտոնաթերթը՝ «Հայրենիքի ձայն» շաբաթաթերթը, և «Սովետական Հայաստան» ամսագիրը: Ուշագրավ է, որ արխիվի պահանջագրերից պարզվում է, թե որքան պահանջարկ ունեին խորհրդահայ թերթերը և այլ պարբերականները սիրիահայ համայնքում: 1974 թ. «Նոր սերունդ» մշակութային միությունը խնդրել է առաքել պարբերականներ («Հայրենիքի ձայն»՝ 200, «Սովետական Հայաստան»՝ 25, «Սովետական գրականություն»՝ 5, «Պիոներ կանչ»՝ 10, «Գարուն»՝ 10, «Պիոներ»՝ 10, «Ոգնի»՝ 10, «Սովետական մանկավարժ»՝ 5, «Պատմա-բանասիրական հանդես»՝ 5, «Ծիծեռնակ»՝ 10 հատ)⁵⁰: Կոմիտեն այդ շրջանում մտահոգված էր արևմտահայերենով մանկական և պատանեկան գրականության հրատարակության և համայնքներ առաքելու հարցով, որը, ճիշտ է, այդ և հետագա տարիներին չլուծվեց, սակայն նրա ներկայացուցիչները անընդհատ թարմացնում էին խնդիրը⁵¹:

Կոմիտեն չէր բավարարվում միայն վերոհիշյալ առաքումներով: Կոմիտեի միջնորդությամբ Հալեպի Թարգմանչաց և Կիլիկյան վարժարանները Կոմիտեի կողմից օժտվել են բնագիտական լաբորատորիաներով⁵²:

Ներգաղթ: Կոմիտեի գործունեության հենց առաջին տարում՝ 1964 թ., Սիրիայից ներգաղթեց 187 ընտանիք (836 մարդ)⁵³: 1965 թ. ներգաղթող սիրիահայերի թիվն է՛լ ավելի մեծացավ (463 ընտանիք (2468 մարդ)): Ի դեպ, դա հայրենադարձության եզակի զանգվածային դեպքերից էր այդ տարի⁵⁴: 1965 թ. ներգաղթածների մի մասը Գամիշլիից էին⁵⁵: 1966 թ. ներգաղթողների թվով սիրիահայությունն առաջատարն էր՝ 191 ընտանիք (1311 մարդ)⁵⁶: Ի դեպ, հաճախ ներգաղթի խնդիրներում Կոմիտեն հանդես էր գալիս միջնորդի դերում: Այսպես, նույն 1966 թ. Սիրիայի Տիրեք գյուղաքաղաքի 60 հայեր դիմեցին Կոմիտեին ներգաղթի հարցում աջակցելու խնդրանքով⁵⁷: Բայց 1967 թ. Սիրիայից ներգաղթ տեղի չունեցավ⁵⁸ «6-օր-

⁵⁰ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 6, գ. 570:

⁵¹ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 1, գ. 592, թ.12:

⁵² Տե՛ս **Մելիքսեթյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 393-394:

⁵³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 270:

⁵⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 271-272:

⁵⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 292:

⁵⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 277:

⁵⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 1, գ. 592, թ. 60:

⁵⁸ Տե՛ս **Մելիքսեթյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 278:

յա պատերազմի» պատճառով: Մինչև 1970-ական թթ. կեսերը սիրիահայների ներգաղթի խնդիրները մնացին առկախ: Օրինակ, սիրիահայության մասին 1970 թ. տեղեկանքում առաջարկվում էր սիրիահայության շրջանից հայրենադարձություն չսկսել, քանի որ տիրող իրադրության մեջ (արաբա-իսրայելյան հակամարտության ծայրաստիճան սրում 1970 թ. հունիս-հուլիսին) այն անարդյունավետ էր լինելու⁵⁹: 1962-1982 թթ. ներգաղթեց 889 ընտանիք (4848 մարդ), որ երկրորդ ցուցանիշն էր իրանահայերից հետո⁶⁰:

Ուսուցիչների վերապատրաստում և ուսուցում: 1967 թ. Կոմիտեն խնդրագրեր ստացավ ՀԲԸՄ-ի Սիրիայի կրթական հանձնախմբից և Հալեպահայ ուսուցչական միությունից: Վերջիններս խնդրում էին Խորհրդային Հայաստանում կազմակերպել սիրիահայ ուսուցիչների հեռակա ուսուցում, քանի որ Սիրիայում գործող օրենքին համապատասխան՝ երկրի հայկական վարժարանների ուսուցիչները պետք է ունենային Սիրիայի կրթության նախարարության համար ընդունելի դիպլոմներ (օրինակ՝ խորհրդային), իսկ սիրիահայ հայ ուսուցիչների հիմնական մասն ուներ միայն Մելգոնյան վարժարանի և Երուսաղեմի ու Անթիլիասի դպրեվան-քերի վկայականներ, որոնք ընդունելի չէին⁶¹: Կոմիտեն փորձեց խնդիրը լուծել համապատասխան գերատեսչությունների հետ համագործակցելով. սիրիահայ վերոհիշյալ կազմակերպություններին առաջարկվեց Խորհրդային Հայաստանում 6 ամսից մինչև 1 տարի ժամկետով կատարելագործման դասընթացներ անցնել⁶²: Սիրիահայության հետ կապերը և հատկապես ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագրում սիրիահայ ուսուցիչների մասնակցությունը հաճախ խոչընդոտվում էր Մերձավոր Արևելքում պարբերաբար սրվող իրավիճակով: Օրինակ «Հյուժիչ պատերազմի» պայմաններում 1969 թ. ուսուցիչների ամենամյա վերապատրաստման ծրագրում Սիրիայից ուսուցիչներ չեն մասնակցել⁶³: Այդ և հետագա տարիներին մերձավորարևելյան ճգնաժամի պայմաններում սիրիահայ համայնքից ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագրերին սիրիահայ ուսուցիչներ հիմնականում չեն մասնակցել:

⁵⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 34, թ. 1-3:

⁶⁰ Տե՛ս **Մելիքսեթյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 299:

⁶¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 1, գ. 294, թ. 23:

⁶² Տե՛ս նույն տեղում, թ. 37:

⁶³ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 4, գ. 17, թ. 23:

Սիրիահայ ուսանողները և պատանիները Խորհրդային Հայաստանում: 1960-1980-ական թթ. խորհրդահայ բուհերում և տեխնիկումներում ուսում էին ստանում տասնյակ սիրիահայեր: 1970 թ. դրությամբ ՀՍՍՀ բուհերի և տեխնիկումների 180 շրջանավարտներից (157 բուհական և 23 տեխնիկումի) 62-ը եղել են սիրիահայեր: Այդ ցուցանիշն առաջինն է բոլոր համայնքների մեջ⁶⁴: Սիրիահայ շրջանավարտների թիվն առաջինն է նաև 1960-80-ական թթ. ՀՍՍՀ բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական հաստատություններն ավարտածների թվով (324)⁶⁵:

1965 թ. ՀԿԿ Կենտկոմը «Սփյուռքահայ երեխաների հրավիրման մասին» որոշում ընդունեց, որով մասնավորապես Սիրիայից հրավիրվելու էր 13 երեխա՝ խորհրդահայ պիոներական ճամբարներում հանգիստն անցկացնելու համար: Նպատակի բաժնում նշվում էին Խորհրդային Հայաստանի ձեռքբերումների քարոզչությունը և աճող սերնդի շրջանում աշխատանքի օգտակարությունը⁶⁶: Հետագա տարիներին այս գործընթացը պարբերական բնույթ չի կրել, քանի որ արաբա-իսրայելյան անընդհատ հակամարտության մեջ Սիրիայի ուղղակի ներգրավվածությունը շատ հաճախ արգելք էր դառնում սիրիահայ ուսանողների ու պատանիների՝ Խորհրդային Հայաստան գալուն:

Ամփոփելով քննությունը՝ կարող ենք նշել, որ սիրիահայ համայնքի հետ հարաբերությունները մեծ կարևորություն են ունեցել Կոմիտեի համար: Այնտեղ Կոմիտեի նպատակները ներառել են այսպես կոչված «առաջադիմական» կազմակերպություններին աջակցությունից մինչև կրթամշակութային առնչություններ և հայրենադարձություն: Ցավոք, չնայած ծավալուն ծրագրերին և ներդրված ջանքերին, դրանց արդյունքը հաճախ եղել է ոչ բավարար՝ քաղաքական նպատակներով համայնքային կազմակերպությունների տարանջատման և մերձավորարևելյան տարածաշրջանում պարբերաբար սրվող իրավիճակի պատճառով:

⁶⁴ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 6, գ. 1, թ. 1-5:

⁶⁵ Տե՛ս Սովետական Հայաստան (1980, թ. 12, էջ 22-23):

⁶⁶ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 18, թ. 30: Տե՛ս «Հայոց ցեղասպանության 50-ամյակը և Խորհրդային Հայաստանը (փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու)», խմբ. Ա. Հարությունյան, Ե., 2005, էջ 61-62:

**ՍԻՐԻԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ ԵՎ ՍՓՅՈՒՌՔԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ
ՇԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԵՆ 1964-1985 ԹԹ.****ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Մ.Հ.****Ամփոփում**

Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի համար Սիրիայի հայ համայնքի հետ հարաբերությունները շատ կարևոր էին, քանի որ այդ համայնքը առանձնահատուկ տեղ էր գրավում ողջ սփյուռքում: Կոմիտեն սիրիահայ համայնքի հետ հարաբերությունները կառուցում էր իր աշխատակիցների, ինչպես նաև ԽՍՀՄ դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունների մանրամասն տեղեկանքների հիման վրա: Քանի որ Սիրիայի հայ համայնքում ՀՅԴ-ի դիրքը շատ ամուր էր, կոմիտեն անընդհատ աջակցում էր տեղի հայկական «առաջադիմական» կազմակերպություններին՝ համայնքում որոշիչ կարգավիճակի հասնելու համար:

Կոմիտեն աջակցել է Սիրիայի հայկական կազմակերպությունների մշակութային, սոցիալական և կրթական համարյա բոլոր նախաձեռնությունները: Միաժամանակ նրա օգնությամբ Սիրիայի հայ համայնքի երիտասարդները ուսանել են Խորհրդային Հայաստանի բուհերում, երեխաները հանգստացել խորհրդահայ ճամբարներում: Բացի այդ, 1960-1970 թթ. Կոմիտեի օգնությամբ հազարավոր սիրիահայեր հայրենադարձվել են Խորհրդային Հայաստան:

Բանալի բառեր՝ Կոմիտե, սիրիահայ համայնք, կուսակցություն, միություն, վերապատրաստում, ուսուցում, հայրենադարձություն:

**АРМЯНСКАЯ ОБЩИНА СИРИИ И КОМИТЕТ ПО
КУЛЬТУРНЫМ СВЯЗЯМ С АРМЯНАМИ ДИАСПОРЫ
В 1964-1985 ГГ.**

ОВСЕПЯН М.О.

Резюме

Отношения с армянской общиной Сирии для Комитета по культурным связям с армянами диаспоры были очень важны, поскольку эта община занимала особое место во всей Диаспоре. Так как в армянской общине Сирии Армянская революционная федерация Дашнакцутюн занимала ключевое положение. Комитет постоянно поддерживал т.н. "прогрессивные" организации, чтобы в их руках сосредоточить все общинные позиции.

Комитет также оказывал всяческую помощь армянским организациям Сирии, поддерживая их культурные, общественные и образовательные начинания. При поддержке Комитета студенты из армянской общины Сирии учились в вузах Советской Армении, а дети проводили каникулы в пионерских лагерях. В течение 1960-1970 гг. тысячи сирийских армян репатриировали в Советскую Армению.

Ключевые слова ☐ Комитет, сирийская армянская община, партия, союз, обучение, образование, репатриация.

**ARMENIAN COMMUNITY OF SYRIA AND THE COMMITTEE
ON CULTURAL RELATIONS WITH ARMENIANS OF THE
DIASPORA IN 1964-1985**

M. HOVSEPYAN

Abstract

Relations with the Armenian community of Syria for the Committee on Cultural Relations with Diaspora Armenians were very important, because this community has a special place in the whole Diaspora. The Committee has

based the relations with the Syrian Armenians on investigations of its own staff or diplomatic and consular missions of the USSR.

Since the positions of the Armenian Revolutionary Federation Dashnaksutyun were especially strong in the Armenian community of Syria, the Committee constantly supported the so-called “progressive” organizations so that they could catch all community positions.

The committee also provided all possible assistance to the Armenian community of Syria supporting their cultural, social and educational initiatives. With the help of the Committee students from the Armenian community of Syria studied in universities of Soviet Armenia and the children spent their holidays in pioneer camps. During 1960-1970-s thousands of Syrian-Armenians were repatriated to Soviet Armenia with the help of the Committee.

Keywords ☐ Committee, Syrian Armenian community, party, union, training, education, repatriation.